

A KORMÁNYZATI SZEREPVÁLLALÁS HATÁSA A KISEBBSÉGI MAGYAR PÁRTOK ÖNKORMÁNYZATI POLITIKÁJÁRA

Szarka László

A kisebbségi – avagy a nemzetközi szakirodalomban bevett fogalmakat használva, etnikai, etnikai-regionális – pártok legfőbb sajátosságaként általában a támogatási szavazóbázis etnikai, regionális meghatározottságát, illetve a pártok és az általuk képviselt közösségek közötti, sajátos – az ideológiai, szociális vagy gazdasági alapokon szerveződő pártokétól alapvetően eltérő – viszonyt szokás megjelölni. Az RMDSZ kapcsán Kántor Zoltán így fogalmaz: „Egy etnikai párt egy jól meghatározható körből számíthat szavazatokra, és ugyanannak az etnikai/nemzeti csoportnak a legtágabban vett – vélt vagy valós – érdekeit képviseli.”¹

A kelet-közép-európai kisebbségek pártjainak – hasonlóképpen a nyugat- és észak-európai etnikai pártokhoz – legkevesebb hat alapfunkcióját érdemes megkülönböztetni. Ezek közt legnyilvánvalóbb a kisebbségi népcsoportok politikai érdekképviselete az adott állam országos, regionális és lokális intézményeiben. Ehhez szorosan csatlakozik a kisebbségi közösségek önszerveződésének felkarolása, irányítása, a kisebbségi társadalom építése és a kisebbségek politikai egyenjogúsításának intézményesítése. Az etnikai pártok leginkább hagyományos szerepét a kisebbségi jogok biztosítása, a jogvédelem intézményrendszerének működtetése jelenti.

A jogvédelem és társadalomszervezés koordinátaival is leírható az a további funkció, amely a kisebbségek önkormányzati jogainak megalapozását, a kisebbségek által lakott régió érdekeinek képviseletét, a regionális tervezésben és fejlesztésben vállalt meghatározó szerepet, a döntési jogkörök átvállalását, a központi kormányzattal való hatalommegosztást, a közigazgatási autonómiát tekintti elérendő célnak. A kiegyensúlyozott kisebbség-többség viszony megteremtése (a konfliktusok megelőzése, illetve kezelése), az államok multietnikus szerkezetének megfelelő plurális közjogi,

közigazgatási szervezetek kialakításával érhető el. Ebből következően a kisebbségi közösségek politikai és közjogi emancipációja a hagyományos etnokratikus nemzetállamok átalakítását jelenti. S mindezzel párhuzamosan a kisebbség az adott ország határain túli nemzeti közösséggel, anyaországgal és általában a külvilággal olyan kapcsolatok kialakítására törekszik, amelyek a kisebbségi közösségek élet- és fejlődőképességét, nyelvének és kultúrájának, gazdasági és szociális helyzetének folyamatos javítását a kisebbségi körülmények közt is tartósan biztosíthatják.

Az etnikai pártok, szervezetek tagsága, választói bázisa szükségképpen körülhatárolt, a többségi átszavazók számát a többségi pártokra leadott kisebbségi voksok az esetek többségében nem tudják ellensúlyozni, ezért kisebbségi helyzetüknél fogva csak a kisebbség által lakott régiókban juthatnak többségi pozíciókba. A Magyarországgal szomszédos államokban a XX. század végén a magyar szervezetek és pártok igen széles politikai skálán alakították ki saját programjaikat, miközben folyamatosan arra törekedtek, hogy csak a többség demokratikus vagy legalábbis kevésbé antidemokratikus erőivel működjenek együtt. Az alternatívátlan ellenzéki-ségtől valamennyi magyar párt és szervezet elmozdult: a három legnagyobb kisebbségi magyar közösség pártja kormányzati szerepet vállalt, a KMKSZ Ukrajna kárpátaljai megyéjében, a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége pedig a Drávaszög és Kelet-Szlavónia magyarlakta térségeiben, a muravidéki magyar önkormányzati nemzeti közösség pedig Szlovénia magyarlakta községeiben vált fontos regionális politikai tényezővé.

A romániai, szlovákiai, szerbiai, ukrainai kisebbségi magyar politikai érdekvédelmi szervezetek, mozgalmak és pártok kialakulásával, létezésük első másfél évtizedének történetével foglalkozó, összehasonlító igényű szakirodalom a kelet-közép-európai nemzetállamok 1989 utáni etnikai konfliktusainak és a demokratizálódási folyamatoknak a háttérében szentel nagyobb figyelmet. Felmerül ugyan az etnikai pártok létjogosultságának megkérdőjelezése is, de az elemzések többsége mégis magától értetődőnek tartja, hogy hasonlóan a multietnikus nyugat-európai államokhoz, Kelet-Közép-Európában is kialakultak és fontos szerepet játszanak a nagyobb lélekszámú kisebbségek parlamenti és parlamenten kívüli pártjai.²

A szomszéd országokban működő kisebbségi magyar politikai szervezetek, pártok helyzetével, fejlődésével foglalkozó szakirodalomban emel-

lett időről időre nagy súlyt kapnak a közösségépítés kérdései, illetve a kisebbség-többség és a magyar–magyar viszony újabb fejleményei.³

Az alábbiakban a romániai, szlovákiai és jugoszláviai magyar politikai érdek-képviselői szervezeteknek – a Romániai Magyar Demokrata Szövetségnek (RMDSZ), a Magyar Koalíció Pártjának (MKP) és a Vajdasági Magyar Szövetségnek (VMSZ) – a 1996–2000, 1998–2002, illetve 2001–2003 közötti kormányzati szerepvállalásához köthető legfontosabb változásait elemezzük, mégpedig a kisebbségi magyar pártalapítások periódusában kiemelt fontosságú két témakörben: az autonómiaötvöztetésekkel és a magyar–magyar kapcsolatok jövőjével kapcsolatos magatartásban. Miként módosultak a pártprogramok önkormányzati célkitűzései, milyen új szempontok, törekvések kerültek előtérbe az autonómiaötvöztetés gyakorlati végrehajtásában? Mennyiben kellett módosítani a három pártnak a magyar–magyar kapcsolatok alakításáról kialakított elképzeléseit azt követően, hogy a romániai, szlovákiai és kis-jugoszláviai kormánykoalíciók tagjává váltak?

Amennyiben kiindulópontként azt vizsgáljuk, hogy milyen előzmények és okok vezettek az ellenzéki pozíciók feladásához, a kormányzati felelősség vállalásához, akkor a kisebbségi pártok autonómiapolitikájának korai, 1989–1994 közötti szakaszának tanulságait kell mindenekelőtt figyelembe vennünk. A kisebbségi önkormányzati tervezetek mögül hiányzott a többségi, anyaországi és a nemzetközi támogatás, maguk a tervezetek is jórészt szimbolikus igénybejelentéseknek számítottak, amelyek a kisebbségi közösségek egyenjogúság- és önállóságigényét voltak hivatottak demonstrálni. A kisebbségi pártok ebben a politikai csapdahelyzetben jórészt magukra maradtak, s a kiutat részben a magyar–magyar kapcsolatrendszer kialakításában és intézményesítésében, részben pedig a többségi demokratikus pártokkal való együttműködés elmélyítésében keresték.

A kisebbségi kérdés önkormányzati kezelését előtérbe helyező etnopolitikai modell problémája ily módon mindhárom párt döntésében fontos szerepet játszott. Az RMDSZ az 1992. évi kolozsvári nyilatkozatban és az 1993. évi brassói kongresszusán elfogadott programjában a kulturális, helyi és a regionális autonómiaformák ötvöztetésén alapuló erdélyi magyar önkormányzati megoldás mellett kötelezte el magát.⁴ A szlovákiai MKP és a szerbiai VMSZ az elődpártok – a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom, az Együttélés Politikai Mozgalom és a Magyar Polgári Párt, illetve a

történeti VMDK – autonómiaörökségét vállalva szintén az önkormányzati megoldást tekintették meghatározó politikai céljuknak.⁵

Mennyiben alakították át a kisebbségi magyar politikai mozgalmak, pártok önkormányzati programját a kormányzati szereppel szükségszerűen együtt járó kompromisszumok? Milyen mértékben tudták saját programjaikat érvényesíteni a kormányprogramokban, és milyen politikai, szervezeti következményei voltak a kormányzati periódusnak a kisebbségi magyar pártokban?

A POLITIKAI PROGRAM ÁTHANGSZERELÉSE VAGY AZ AUTONÓMIA ELÁRULÁSA

A három kisebbségi magyar párt kormányzati tevékenységének politikai publicisztikai vitairódalmában és a politológiai elemzésekben négy kérdéskör vált igazán hangsúlyossá. A kormányba lépést eldöntő belső és külső tényezők tisztázása jelentette az első komoly vitakérdést, amely kapcsán a többségi elemzők jelentős része és a pártok belső ellenzéke egyaránt igyekezett a döntés legitimitását, illetve célszerűségét megkérdőjelezni. A kisebbségi pártok törekvéseinek a kormányprogramban való megjelenítése és érvényesítése az előzménytelen vállalkozásnak kijáró nagy érdeklődés mellett szintén igen sok kritikai észrevételt váltott ki. Sokan és sokat foglalkoztak a jelenséggel, amely az országos kormányzati felelősség vállalását kísérte, s amely a korábban sokszínű etnikai gyűjtőpártokat tényleges politikai párttá, azaz országos „versenypárttá” alakította át. S végül fontos elemzési szemponttá vált a pártok politikai átlényegülésének kérdése, nevezetesen a kisebbségi pártok etnikai jellegének háttérbe szorulása, a regionális, regionalista elemek, programpontok felerősödése, részben mint az etnikai törekvések új típusú érvényesítése, részben mint az európai fejlődés új kihívására adott válaszlehetőségek.⁶

Mindhárom párt esetében a kormányba való belépést a korábbi ellenzéki pártokkal való együttműködés hosszabb periódusa előzte meg, ilyen értelemben tehát a kormánykoalícióknak fontos előzményei voltak.⁷ A választási eredmények az ellenzéki összefogás sikerességét mint a közös kormány kialakításának alapfeltételét ugyan visszaigazolták, de a többségi közvélemény kisebbségi kérdésben eltanúsított fenntartásainak – a magyar

párttal közös kormányzás szempontjából kívánatos – átalakulását automatikusan természetesen nem garantálhatták. Ez különösen élesen megmutatkozott a szlovák demokratikus pártok úgynevezett Kék koalíciója és az MKP 1997-ben kialakult együttműködése során, amikor is a szlovák pártok igyekeztek a magyar párttal való együttműködést szigorú feltételekhez kötni. Ez a magatartás a kormányprogram kialakításakor azt eredményezte, hogy az MKP kénytelen volt elfogadni azokat az önkorlátozásokat, amelyek a beneši dekrétumok ügyének, a kisebbségi autonómia és az önálló magyar egyetem kérdésének „befagyasztását” eredményezték.⁸

Romániában a Demokratikus Konvenció és a Demokrata Párt 3 százalékos többséget szerzett ugyan az 1996. évi parlamenti választásokon, de ez a csekély többség aligha biztosíthatta volna négy évre a nyugodt kormányzáshoz szükséges parlamenti háttországot. Az RMDSZ kormányképességét igen nagy mértékben megnövelte az a külpolitikai konstelláció, amely Románia küszöbönálló NATO-tagsága miatt a győztes pártokat is arra készítette, hogy Romániában minél szélesebb bázison teremtsék meg a kormányváltás feltételeit, s az etnikai feszültségekre vonatkozó kifogásoknak is leszereljék.⁹ Ez a külpolitikai szempont mind a három országban nyomós oknak számított. A 2000. október 5-i szerbiai fordulat után az új szerb hatalom számára is rendkívüli jelentőségűvé vált annak bizonyítása, hogy a miloševići rendszer kisebbségellenes nacionalizmusával radikálisan szakítani akartak.¹⁰ A kisebbségi magyar pártok kormányba lépésének előzményei és okai közt a többségi demokratikus pártokkal való együttműködést tehát a kedvező külpolitikai körülmények – köztük a három állam és Magyarország közötti alapjaiban rendezett viszony – is megerősítették.

A magyar közösség megbízható választói magatartása, a Mečiar-, Iliescu- és Milošević-korszak lezárásának általános igénye a saját közösséggel szemben is megkönnyítette az „örök ellenzékiesség” eszményének feladását és a kormányba lépés jelentőségének elfogadtatását. A döntés következményeivel való szembesülés azonban mindhárom párt esetében jóval több vitát és konfliktushelyzetet eredményezett. Ezek egyik közös okát abban lehet megjelölni, hogy a három kisebbségi magyar párt a kormányzati szerepvállalással szinte automatikusan elveszítette kizárólagos etnikai jellegét.

Jóllehet mind az RMDSZ, mind pedig az MKP és a VMSZ a kormányba lépést követően is törekedett annak a többes funkciónak a fenntartására, amelyet az etnikai pártok bevezetőben említett hagyományos szerepeiből

szükségképpen ők is magukénak éreztek, vallottak, kormányzati koalíciós pártként azonban igen rövid időn belül szembesülni kellett azzal, hogy a pártszerű magatartás felértékelődése nyomán egyre problematikusabbá vált a pártok etnikai és közösségépítő funkcióinak és az országos kormányzati felelősségből adódó folyamatos kompromisszumkötések összeegyeztethetősége. „A többi párthoz hasonlóan az RMDSZ is pártként viselkedik, vezetőiknek is megvannak a saját érdekeik, amelyek nem mindig esnek egybe a képviselt csoport érdekeivel.”¹¹

A kisebbségi mozgalmak vezetőinek tehát kezdettől fogva szembe kellett nézniük azzal az eshetőséggel, hogy a romániai és vajdasági „szövetségek”, illetve a szlovákiai „koalíció” politikai párttá való átalakítása és a belső szervezeti és tartalmi változások a belső ellenzék megerősödését és ellenkezését fogják kiváltani. Ezeket a konfliktusokat valószínűleg nem lehetett kikerülni, s 2004 őszén sem lehet pontosan látni, hogy az egységes kisebbségi pártpolitikai szerkezetek fenntarthatóak-e, illetve a Vajdaságban vissza lehet-e térni ehhez az egypárti modellhez.

A magyar pártok előtt álló feladat tehát az volt, hogy a közösségépítő, etnikai szerepeket meg kellett próbálni összehangolni a demokratikus koalíciós partnerekkel együtt kidolgozott országos célkitűzésekkel. Ez a fajta feladat kijelölés a három párt részéről többé-kevésbé mindenütt megtörtént. A pártok igyekeztek átalakítani stratégiájukat, de programjaikban továbbra is hangsúlyosabbak maradtak a kisebbségi jogvédelem elemei, mint a nemzetállam egészére kiterjedő strukturális változtatás kívánalmái.

Mihez kezdett a három kormányba került kisebbségi magyar párt a programjában korábban alapvető jelentőségű kisebbségi önkormányzatiság célkitűzésével? Miként próbálta feloldani az etnikai pártokra jellemző partikuláris megközelítések és a kormányzó pártok országos érvényű cselekvési programjai közötti feszültségeket? Az RMDSZ és a VMSZ számára elvben adott volt az erdélyi, illetve a vajdasági tartományi bázis, tehát olyan regionális, regionalista háttország, amelybe kapaszkodva és amelyre hivatkozva az egész ország szempontjából fontos regionalizációs projekt keretében lehetett felmutatni a korábbi etnikai háttérű programelemeket.

A két történeti tartomány között azonban alapvető különbség, hogy a Vajdaság a megújuló Szerbiának közjogilag is fontos részét alkotja, s ebben a szerbek nagy része is egyetért, Erdély viszont sem közjogi értelemben nem alkot önálló entitást, sem a román többség nem mutat nagyobb hajlan-

dóságot az erdélyi regionalizmus magyarokkal közös felkarolására. Molnár Gusztáv közös magyar–román erdélyi regionalista együttműködést szorgalmazó álláspontját Gabriel Andreescu a következő érveléssel utasította el: „úgy tűnik, Erdély devolúciója politikai szempontból – belátható időn belül – teljesen illuzórikus elképzelés, következésképpen a devolúciót irányító szabályok megtervezése is teljesen alaptalan. Ha van konszenzualista kérdés, akkor az a romániai magyar közösség és a román lakosság viszonyára vonatkozhat és nem az erdélyi magyaroknak az erdélyi romokhoz való viszonyára.”¹²

Az MKP ilyen regionális háttérrel csak a stabil etnikai szavazóbázis értelmében rendelkezett, hiszen a magyarok által is lakott dél-szlovákiai régiók önállóságának sem tradíciója nincsen, sem közigazgatási relevanciája. A szlovákiai magyar párt a kisebbségek szempontjából kedvezőtlen közigazgatási reformok ellenére ezzel együtt számíthat a magyar szavazók támogatására, mert a szlovákiai magyarok többsége olyan magyar többségű településeken él, ahol az országos szlovák többséggel való viszonyát helyi szinten rendezettnek tekinti.¹³

A három párt önkormányzati programjának kormányzati pozíciókban történő módosulásával kapcsolatosan tehát nemcsak a kormányprogram kötöttségeit, a koalíciós erőviszonyokat szükséges figyelembe venni, hanem a korábban, más körülmények közt kidolgozott programok megvalósíthatóságát erősen meghatározó önkormányzati tradíciókat, többségi magatartásformákat és a nemzetközi támogatottság gyorsan változó feltételeit is be kell vonni az értékelésbe.

KISEBBSÉGI MAGYAR AUTONÓMIÁK ÉS AUTONÓMIATERVEK¹⁴

Az alábbiakban rövid áttekintést adunk a kisebbségi magyar önkormányzati törekvések kormányzati periódus előtti fejleményeiről, külön vizsgálva annak kérdését, mennyiben próbálták a különböző tervezetek figyelembe venni az adott állam és a szóban forgó multietnikus régiók önkormányzati és közigazgatási tradícióit.

A kisebbségi magyar közösségek a Magyarországgal szomszédos hét állam közül háromban rendelkeznek a kulturális autonómia törvényileg ga-

rantált eszközeivel: Szlovéniában az 1991. évi alkotmány 63. paragrafusában szerint az őslakos olasz és magyar kisebbségek – tekintet nélkül lélekszámukra – az általuk lakott területen önkormányzati testületeket hozhatnak létre, és az állami intézményekkel közösen meghatározott kérdésekben önálló döntéseket hozhatnak.

Az 1994. évi 57. számú törvény alapján a „nemzetiségileg vegyes térségekben” az olasz és a magyar őslakos kisebbségek részt vehetnek a helyi önkormányzatok munkájában, és a kisebbségeket érintő ügyekben meghatározó szerepük van. Az etnikai közösségek önkormányzatáról szóló 1994. évi 65. számú törvény értelmében a két őslakos kisebbség az általuk lakott községekben (több települést magában foglaló kistérségben) külön területi önkormányzati testületet hozhat létre. Az olasz kisebbség a tengermelléki Primorska régióban három, a magyar kisebbség a muravidéki Prekmurje régióban öt községben működtet kisebbségi önkormányzatot. Az országos kisebbségi önkormányzatokat ezeknek a községi testületeknek a tagjai választják meg. Szlovénia többi kisebbségi közösségét ezek az önkormányzati jogok nem illetik meg.¹⁵

A horvát *alkotmány* szintén csak az autochton kisebbségeket, köztük a háborús években megfogyatkozott magyar kisebbséget ismeri el államalkotó tényezőként. A 2002. december 13-ai nemzeti kisebbségi törvény lehetővé tette a kisebbségi önkormányzatok létrehozását. Az első kisebbségi önkormányzati választásokra 2003-ban került sor. A korábban megválasztott önkormányzati képviselő-testületek a kisebbségek arányszámától függetlenül további kisebbségi képviselőkkel bővültek ki. Emellett a kisebbségek megyei, városi és járási szinten létrehozták kisebbségi önkormányzataikat, amelyeknek jelentős jogköreik vannak a kisebbségi ügyekkel kapcsolatos döntésekre.

A kisebbségi önkormányzatok párhuzamosan működnek a területi önkormányzati testületekkel: ellenőrzik a nemzetiségi jogok megvalósulását az adott szinten, javaslatokat terjeszthetnek a területi önkormányzatok elé, de nem rendelkeznek döntéshozatali jogkörökkel. A települési, területi önkormányzatok minden kisebbségi kérdésben kötelesek konzultálni a kisebbségi önkormányzatokkal.

A horvátországi kisebbségi önkormányzatok küldötteket delegálnak az országos kisebbségi tanácsba, amelyben az ország hét különböző nemzeti kisebbségi önkormányzatának képviselője mellett kisebbségi szakértők,

közéleti személyiségek és a kisebbségek által választott parlamenti képviselők kapnak helyet. Ez az országos kisebbségi tanács dönt a költségvetés kisebbségekre fordítandó részének felhasználásáról.¹⁶

A szerbiai (vajdasági) magyar kisebbségi autonómia kérdése 1990-ben az elsők közt jutott a konkrét, megfogalmazott és elfogadott autonómia-program fázisába. Az úgynevezett történeti VMDK – az Ágoston András vezette Vajdasági Magyar Demokrata Közösség – 1992. április 25-i magyarkanizsai közgyűlésén elfogadtak a kulturális és a területi autonómia elemeit a speciális státusú települések helyi önkormányzatainak létrehozásával ötvöző autonómiatervezetet.

Az 1994-ben alakult Vajdasági Magyar Szövetség közgyűlése 1996. szeptember 11-én fogadta el a *Megállapodástervezet a vajdasági magyarok önszerveződésének alapjairól* című autonómiakonceptiót, amely a VMDK-javaslatához hasonlóan a személyi, területi és a lokális autonómiák három pillérére épült. Az *Alapelvek* című fejezetben a következő megfogalmazás olvasható: „A Vajdaságban élő nemzeti közösségek számára lehetővé kell tenni, hogy nyelvük és kultúrájuk megőrzése, valamint identitásukat érintő más kérdésekben önszerveződés útján maguk döntsenek. Lehetővé kell tenni számukra azt is, hogy Vajdaságon és Szerbián belül a decentralizáció és a szubszidiaritás elveire támaszkodva a szerbek, Crna Goraiak és más nemzeti közösségek jogait tiszteletben tartva, személyi elvű és területi önkormányzat útján biztosítsák az önazonosságra vonatkozó jogokat.”¹⁷

A vajdasági magyar autonómiamegalkalmakat – a többi kisebbségi magyar autonómiatörékvéssel összehasonlítva – három fontos sajátosság jellemzi. Mindenekelőtt a jugoszláv válság és a délszláv háborúk kontextusa, amely egyszerre emelte be a magyar kisebbségi kérdést a nemzetközi jogi környezetbe, s ugyanakkor rögtön el is különítette a balkáni válságzóna forró övezeteitől és konfliktusaitól. Ugyancsak kiemelkedően fontos megkülönböztető jegyként értékelhetjük a multietnikus vajdasági tartomány korábbi autonómiájának visszaállítására irányuló regionális összefogást, amelyhez hasonló kedvező háttér az összes többi magyar autonómiatörékvés esetében hiányzik.

Ráadásul a vajdasági szerb, horvát, szlovák, román és más nemzetiségek tagjai, politikai képviselői között a tartományi és az etnikai autonómiaformák egymást szervesen kiegészítő megoldásoknak számítanak. S végül

van a XX–XXI. század fordulóján a vajdasági magyar autonómiamozgalmaknak egy súlyos negatív tehertétele is: a kisebbségi magyar pártok egymás közötti rivalizálásában alighanem a legmélyebb törésvonalat éppen a kisebbségi autonómia optimális formájának az eléréséhez vezető út és a potenciális szövetségesek kiválasztásának módozatai, alternatívái jelölték ki, szembeállítva egymással a kisebbségi magyar pártokat, vezetőiket és a kisebbségi magyar közvélemény mértékadó képviselőit.

A Milošević utáni Szerbiában a vajdasági autonómia visszaállításának kérdése jól mutatta a többségi szerb közvéleményben lezajlott fokozatos visszarendeződést. Hiszen míg 2000–2001-ben a Nenad Čanak vezette Vajdasági Szociáldemokrata Liga autonómiatörekvéseihez a szerb pártok többsége jóindulatúan viszonyult, a 2002. januári belgrádi parlamenti szavazáskor az autonóm jogkör visszaállítását biztosító ügynevezett omnibusztörvény csupán minimális többséget kapott. Hasonló volt a helyzet a VMSZ által szorgalmazott kisebbségi kulturális autonómiát biztosító kisebbségi törvény előkészítésénél is.¹⁸

A 2002 márciusában a szövetségi parlament által elfogadott kisebbségi törvény a kisebbségek kulturális autonómiájának kialakításában lehetőséget teremt a kisebbségek nemzeti tanácsainak és a Szövetségi Nemzeti Kisebbségi Tanács létrehozására. A törvény 16. cikkelye szerint: „Az önkormányzatra való joguk megvalósítása érdekében a nyelvhasználat, az oktatás, a tájékoztatás és a kultúra terén a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek kisebbségi nemzeti tanácsot választhatnak. A nemzeti tanács jogi személy. (...) A megválasztott nemzeti tanácsok nyilvántartását az illetékes szövetségi intézmény vezeti. A tanács képviseli a nemzeti kisebbséget a hivatalos nyelvhasználat, az oktatás, a nemzeti kisebbségi nyelven való tájékoztatás és a kultúra területén, részt vesz az e kérdésekről való döntés folyamatában vagy maga dönt és ezeken a területeken működő intézményeket alapít.” A kisebbségek által lakott településeken kötelező a kisebbségek nyelvének használata, ami a kulturális autonómia területi bázisának megerősítését is szolgálhatja.¹⁹

A vajdasági magyar autonómiaprogramokat kidolgozó VMDK- és VMSZ-táborok között 1994 óta lefolyt politikai küzdelmek sok személyi ütközés, sérelem mellett legalább négy kérdésben igen nagy mértékben hozzájárultak a kisebbségi önkormányzati modellekhez fűződő remények és illúziók letisztulásához, az autonómiával kapcsolatos reális látásmód ki-

alakulásához. Mindenekelőtt világossá vált, hogy a központi hatalom részéről legalább a jóindulatú semlegességet biztosítani kell az etnikai autonómiaformák bármelyikének eléréséhez. A legkritikusabb nemzetközi helyzet, az 1990-es évek nemzetközi jogi hátszele sem bizonyulhatott ugyanis elegendőnek az autonómiagények és -programok megvalósításához a Milošević-rendszer többségi nacionalizmusával szemben.

Másodsorban az autonómiaprogramokhoz stratégiai szövetségességre van szükség a többségi pártok körében is. A szerbiai etnikai autonómia-tervezésekhez elsősorban a vajdasági tartományi autonómia többségi támogatói és az ország regionalizálását elvben támogató szerb tényezők, valamint az ország többi kisebbségei közt lehet partnereket találni. Harmadsorban a VMSZ kormányzati pozíciókban tanúsított pragmatizmusa egyszerre jelentett lehetőséget az autonómiaprogram megvalósítható elemeinek kidolgozására, törvényerőre emelésére és életbeléptetésére, ugyanakkor a választói bázisban mutatkozó repedéseket nem sikerült közösségi konszenzusokkal felszámolni. Így válhatott az Ideiglenes Magyar Nemzeti Tanács 1999., illetve a vajdasági Magyar Nemzeti Tanács 2002. évi megválasztása a vajdasági elit újabb vízvonalává. S végül a 2003. decemberi és a 2004. októberi választások azt jelezték, hogy a magyar kisebbségi pártok együttműködésre való képessége olyan nulla végösszegű játszmákba torkollhat, ahol egymás igazának megsemmisítésével együtt a közösségépítés eredményeit és lehetőségeit is kockáztatják a pártok vezetői.

A kárpátaljai, szlovákiai és romániai magyar mozgalmak, pártok autonómia-tervezései 1990-től kezdődően szintén a kulturális és a területi autonómiaformák, illetve a helyi, települési szintű önkormányzati jogok kombinációját tartották belső nemzeti önrendelkezési joguk leginkább adekvát kifejeződésének. A három kisebbségi magyar közösség jelentős része etnikailag kompakt tömbterületeken él. Különösen a kárpátaljai magyar kisebbség esetében kínálkoznék esély a területi autonómiára, hiszen a beregszászi, nagyszőlősi, munkácsi és ungvári járások egymással érintkező magyar többségű településein, a magyar államhatárral párhuzamos etnikai sávban él a közösségnek több mint 80 százaléka. A területi autonómia elképzelése iránt azonban az 1991. évi sikeres népszavazás ellenére az ukrán és kárpátaljai hatóságok nem tanúsítottak fogékonyságot és megértést, mi több, a kulturális autonómia intézményrendszerét sem engedik kialakítani.

A KMKSZ a területi autonómiatervek mellett kidolgozta a nemzetiségi kulturális önkormányzat tervezetét is. Látva az önkormányzati javaslatok, programok többségi elutasítását, a szervezet 1999 decemberében pragmatikus közigazgatási reformjavaslatot dolgozott ki a Beregszász központú Tisza-melléki járás létrehozására, amely magában foglalná a kárpátaljai tömbmagyarság valamennyi települését. A 2002. évi választások során az egyetlen magyar képviselői helyet megszerző Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség és a hozzá csatlakozó szervezetek a kulturális és a személyi elvű autonómia megvalósulásában látják a kárpátaljai magyar kisebbség egyenjogúságának biztosítását.²⁰

A szlovákiai magyar politikai pártok kialakulásával és a pártprogramokkal foglalkozó tanulmányában Gyurcsík Iván hivatkozik Janusz Bugajszki véleményére, aki szerint az 1990-es évek elején a szlovákiai magyar pártok eredendően autonomista programot képviseltek.²¹

Az elsőként megalakult szlovákiai magyar párt, a Független Magyar Kezdeményezés (FMK) 1990. január 19-i programnyilatkozata a kollektív jogok törvénybe iktatása mellett arra helyezte a hangsúlyt, hogy „nemzeti kisebbségeknek el kell érniük a kultúra (ezen belül az iskolaügy) terén a teljes önrendelkezést”. Ez a program szerint azt jelentette volna, hogy rövid időn belül meg kívánták teremteni „a csehszlovákiai magyarok teljes oktatási rendszerét a bölcsődétől a felsőoktatásig”.²²

Ennél is általánosabb érvényű az öngazgatás igénylése abban a dokumentumban, amelyet az FMK és a szlovákiai rendszerváltást levezénylő mozgalom, a Nyilvánosság az Erőszak Ellen (NYEE) képviselői közösen fogadtak el. A dokumentum azért is érdemel elemzésünk szempontjából különös figyelmet, mert 1990–1991-ben az FMK a NYEE mozgalommal együtt kormányozva kisebbségi magyar vonatkozásban tulajdonképpen úttörője volt a kisebbségi pártok kormányzati szerepvállalásának. A nyilatkozat a szlovákiai „nemzetek, nemzeti kisebbségek és etnikai csoportok együttélésének” alapelveit kívánta rögzíteni. „A nemzetek, nemzeti kisebbségek és etnikumok kollektív jogaiból kiindulva öngazgatás illeti meg azokat minden olyan kérdésben, amely kizárólag őket érinti, továbbá egyenjogú, közös döntésre jogosultak minden olyan kérdésben, amely őket is érinti.”²³

Az 1990 elején létrejött másik két szlovákiai magyar párt – a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom (MKDM) és az Együttélés Politikai

Mozgalom – képviselői Csehszlovákia kettéválásának záró szakaszában, 1992 decemberében közös alkotmánytörvény-javaslatot nyújtottak be az Szlovák Nemzeti Tanács elnökéhez „a Szlovák Köztársaság nemzeti kisebbségeinek és etnikai csoportjainak jogi helyzetéről”. A törvényjavaslat a „nemzeti kisebbségeket és az etnikai csoportokat” államalkotó tényezőkként nevezte, a kisebbségi jogokat pedig olyan természetes jogoknak, amelyek „megvonhatatlanok és megszüntethetetlenek”. A törvényjavaslat a kisebbségeknek az identitáshoz és annak megőrzéséhez való jog mellett biztosítani kívánta a kisebbségek saját parlamenti képviselőihez való jogát, a kisebbségi jogok ellenőrzésének jogát, továbbá a szülőföldhöz, a nemzeti örökség megőrzéséhez és fejlesztéséhez, a lakóhely etnikai szerkezetének megőrzéséhez való jogot. Az önkormányzati elvet a törvényjavaslat úgy kívánta érvényesíteni, hogy javasolta „*az oktatásügy, a kultúra és az informatika terén való önkormányzat jogát, a kisebbségek által lakott régiók igazgatásának jogát*”. Ezen túl a nemzetközi kapcsolatok fenntartásához való jogot és a költségvetésből való arányos és méltányos részesedés jogát is tartalmazta a javaslat.²⁴

Ezt követően az MKDM és az Együttélés külön-külön autonómiastratégiákat dolgozott ki. Az MKDM 1993 januárjában tette közzé „a nemzeti kisebbségek és etnikai csoportok helyzetéről és jogairól” szóló 68 cikkelyből álló önálló törvényjavaslatát. Az Együttélés az 1993. komáromi kongresszusán két programdokumentumban rögzítette álláspontját az autonómiával kapcsolatban.²⁵

Az 1994. január 8-án megrendezett észak-komáromi önkormányzati nagygyűlés az 1990-es évtized legnagyobb jelentőségű szlovákiai magyar politikai eseménye volt és maradt. A meghívott ötezer polgármester és települési önkormányzati képviselő közül több mint háromezren voltak jelen. A nagygyűlés állásfoglalása, közigazgatási és önkormányzati dokumentumai az 1989 utáni szlovákiai magyar autonómiapolitika kulminációs pontját jelentették. A szlovák belpolitika konfrontációs légkörében a nagygyűlés dokumentumai mérsékelt hangnemben fogalmazódtak. A komáromi nyilatkozat szerint a szlovákiai kisebbségpolitikán csakis demokratikus eszközökkel lehet változtatni, s meg kell valósítani „az önkormányzati rendszert, a jogállamiságot és a nemzeti közösségek alkotmányos jogállását”.²⁶

„A magyarok alkotmányos jogállásáról” című komáromi dokumentum tipikus posztmodern politikai kiáltvány. Történelmi sérelmek számbavéte-

le, az identitáshoz való jog követelése, nemzetközi határozatok jogi háttér-szágának hangoztatása után nyelvhasználati, politikai, pénzügyi követelések, az arányos képviselet – autonómiamodellektől idegen, konszociációs modellre, illetve az 1968. évi Csemadok-programra emlékeztető – igénye keveredik benne. Az előkészítő részek után a társnemzeti koncepció alapján a magyar kisebbség a szlovák nemzettel egyenrangú nemzeti közösségként határozza meg magát, s mint ilyen „saját politikai alanyiségát külön választott képviseleti testület révén, külön alkotmánytörvény-tervezet szerint kívánja kifejezni, identitása védelmének érdekében az általa jelentős számban lakott régióknak különleges jogállást igényel”.²⁷

A politikailag kiegyensúlyozott szövegezésben a társnemzeti és a területi autonómia igénye után a Szlovák Köztársaság államiságának és területi integritásának erősítését, a demokratikus jogállam megteremtését is céljai közé sorolta a dokumentum. A komáromi nagygyűlés határozatainak legtöbbet elemzett és leggyakrabban vitatott elemét kétségkívül a tervezett közigazgatási reform során magyar részről kialakítani javasolt másodfokú közigazgatási egységek két változata jelentette. A „Szlovákia közigazgatási és területi átszervezéséről” című határozatban az A-variánst a magyar–szlovák államhatár és a nyelvhatár közti területen kijelölt összefüggő közigazgatási egység jelentette, míg a B-variáns három közigazgatási egységet, régiót („a Pozsony mellékétől Ipolyságig”, illetve „Ipolyságtól Kassaig” terjedő sávot, valamint a „Dél-Zemplén és Ung” vidéki magyar területet) jelölt ki.

„Az önkormányzatok jogairól” című dokumentum a Helyi Önkormányzatok Európai Chartájához való csatlakozást sürgetve azt követelte, hogy a szlovák alkotmány „tétélesen is rögzítse a kisebbségi önkormányzatok rendszerét, illetőségét és jogkörét. Az Európa Tanácsnak a magyar–szlovák alapszerződésbe is bekerült 1201-es ajánlása alapján a határozat szorgalmazta, de explicite nem tartalmazta az etnikai sajátosságokkal rendelkező területek autonómiájának biztosítását.

A komáromi nagygyűlés megrendezése, a programdokumentumok egyhangú elfogadása kétségkívül komoly eredménye volt az 1990-es évtized szlovákiai magyar autonómiatörekvéseinek. Duray Miklós, a három párt egyesülésével létrejött Magyar Koalíció Pártjának ügyvezető alelnöke a kézzelfogható eredmények elmaradása ellenére sikerként értékelte a komáromi rendezvényt. „A komáromi nyilatkozat legfontosabb üzenete Európá-

nak és Szlovákiának az, hogy a szlovákiai magyarság jogi helyzetét tárgyalásos úton, törvényes keretek között, Szlovákia területi integritásának tiszteletben tartásával kívánja rendezni.” Ugyanakkor az is nyilvánvaló vált, hogy a komáromi nagygyűléssel Szlovákiában lezárult a kisebbségi magyar autonómiapolitika felfelé ívelő szakasza, s az 1990-es évtizedben és a XXI. század első éveiben sem tudott új erőre kapni.

A szlovákiai magyar autonómiatervezetek a maguk elméleti tisztázatlanságaival, vegyes típusú követelésrendszerével a vajdasági tervezetek mögé sorolhatóak. Ugyanakkor a felemás, de létező szlovákiai magyar települési önkormányzatok egyszer már deklarált támogatását, folyamatos szolidaritását élvező elképzelés nagy előnye, hogy a kompakt település-szerkezetű szlovákiai magyarság kedvező jogi és politikai erőterben – az Európai Unió keretei közt, és egy már régóta esedékes, átfogó kisebbségi törvény alapján –, akár a jelenlegi szlovákiai önkormányzati rendszer csekély módosításával is képes lehet a demokratikus társulások, konszenzuális modell beindítására. Mindenesetre figyelemre méltó, hogy az MKP politikusainak többsége 2004-ben már olyan álláspontra helyezkedik, hogy a kisebbségi autonómia különböző formáinak megvalósításához előbb meg kell teremteni a többségi közvélemény és a pártok támogatását, a megyei, helyi, illetve az oktatási önkormányzati politika intézményesítésével, az önkormányzati gondolkodás elmélyítésével meg kell elő kell készíteni az etnikai alapú önkormányzati szerkezetek létrehozását és törvénybe iktatását.²⁸

Aligha véletlen, hogy az erdélyi magyar autonómiatervek története a legszerteágazóbb és a legellentmondásosabb. Jóllehet, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség megalakulásától kezdve programja középpontjába állította az autonómia követelését, számos külső és belső ok miatt az erdélyi kisebbségi önkormányzatiság ügye a kárpátaljaihoz hasonlóan 2004-ben is meglehetősen kilátástalannak tűnik. Pedig tervezetekben, alternatívákban nem volt hiány.²⁹ Salat Levente a legfontosabb romániai magyar autonómiatervezetek közé tíz dokumentumot sorol be. Az első komplex nemzetiségi törvénytervezetet, amelynek az önkormányzati modell a gerince, Szócs Géza dolgozta ki 1991-ben. Ezt követte 1993-ban és 1994-ben Csapó József első két tervezete a romániai magyar nemzeti közösség belső önrendelkezéséről, majd a brassói kongresszus után az RMDSZ Szövetségi Képviselői Tanácsának, majd az RMDSZ elnöki politikai főosztályának törvénytervezetei a nemzeti kisebbségekről és autonóm

közösségekről, illetve a személyi elvű autonómiáról. Ez utóbbi autonómiaformáról egy évvel később Bakk Miklós is törvénytervezetet dolgozott ki. A sorban külön helyet foglal el Szilágyi N. Sándor kolozsvári egyetemi tanár 1994. évi tervezete a nemzeti identitással kapcsolatos jogokról és a nemzeti közösségek méltányos és harmonikus együttéléséről, illetve Csapó József 1995. évi székelyföldi autonómiastatútuma, amelyet a 2003-ban létrejött Székely Nemzeti Tanács saját programdokumentumaként fogadta el. Ugyancsak 2003 őszén készült el a Bakk Miklós irányításával működött szakértői csoport autonómia-csomagterve, amely három dokumentumot tartalmazott: a régiókról szóló kerettörvény tervezetét, a Székelyföld különleges jogállású régió létrehozásáról szóló törvénytervezetet, valamint a Székelyföld különleges jogállású régió autonómiájának statútumtervezetét.³⁰

Az erdélyi magyar autonómiatervek szerzői különböző elméleti kiindulópontok, politikai indíttatások alapján, de a különböző autonómiaformákat az erdélyi magyar kisebbség szempontjából optimális jogi státusnak tekintve próbálják rendszerbe foglalni a kisebbségi önkormányzatiság elemeit, miközben folyamatosan beleütköznek a romániai közigazgatás adottságaiba és a többségi politikai elitek autonómiaellenes magatartásába.

A dokumentumok többsége szorosan kötődik az RMDSZ programjában rögzített önkormányzati elvekhez és a stratégiai célként megfogalmazott autonómiához. Az RMDSZ 2003. évi programja szerint „A romániai magyarság identitásának megőrzésével kapcsolatos érdekek hatékony védelmét, a jogok garantálását, valamint az esélyek és eszközök biztosítását csak a jogállam keretei között létrehozott autonómiák intézményei révén tartja lehetségesnek. (...) Az RMDSZ az autonómiaformák – beleértve a területi autonómiát is – jogi megfogalmazását és törvényhozás útján való érvényesítését kívánja elérni, szorgalmazva az általános decentralizálást és a szubszidiaritás elvének alkalmazását. E cél megvalósítása érdekében az erdélyi nemzetiségek együttélésének pozitív hagyományaiából, valamint az Európában megvalósuló, példaértékűnek tekinthető önkormányzati modellekből indul ki.”³¹

A tervezetek mindenekelőtt azt igyekeztek tisztázni, hogy az etnikai értelemben tömb-, vegyes és szórványközösségek körülményei között élő romániai magyar népcsoport egészére a területi és a kulturális autonómiának milyen kombinációja lehetne a leginkább megfelelő. Azzal minden terve-

zet készítője számolt, hogy az erdélyi körülmények közt csakis a vegyes modellek jöhetnek számításba, s még a székelyföldi területi autonómiára vonatkozó tervezetek is utalnak a többi magyarlakta kistérség és a szóróványban élők számára biztosítandó önkormányzati jogokra.

Emellett az autonómiatervezetek jól dokumentálják azt a folyamatos kiútkeresést, amely az autonómia megvalósításához nélkülözhetetlen román alkotmánymódosítás lehetséges módzatait igyekszik megtalálni. E tekintetben ez idáig a helyi és megyei önkormányzatok súlyának kétségkívül megfigyelhető növekedése, az ország regionalizációs folyamatából adódó lehetőségek felhasználása tűnik a legtermékenyebb elképzelésnek, de minden dokumentumban megtalálhatóak a nyugat-európai autonómiamodellekre, az európai ajánlásokra, valamint az integrációs folyamat kihívásaira történő utalások, hivatkozások is.

A román többségi pártok és az RMDSZ kormányzati és ellenzéki együttműködésének gyakorlata és tapasztalatai megosztották, 2003–2004 folyamán politikailag is két csoportra osztották az erdélyi magyar közéletet annak megítélésében, hogy szabad-e, lehet-e az autonómiaprogramokat akár csak ideiglenesen „felfüggeszteni”, annak érdekében, hogy a különböző pragmatikus együttműködési formákkal a többségi közvélemény, a román politikai osztály merev elutasításán változtatni lehessen. Az autonómiatervek készítői, elemzői tehát folyamatosan szembesülnek a konszociációs modell és az autonómiamodellek között feszülő ellentétekkel.³²

Emellett az 1989 óta lezajlott helyhatósági választások tapasztalatai azt mutatják, hogy az egyre inkább pártszerű magatartást tanúsító RMDSZ eddig megformált entoregionális profilja nem nyújt elégséges háttérrel a helyi, települési, kistérségi, regionális politikai érdekérvényesítéshez, s így a helyi politika kisebbségi résztvevői továbbra is a központi hatalom regionális szereplőire, illetve saját nem pártszerű körülmények közt kialakított politikai tőkájukre, bázisokra támaszkodnak elsősorban. Ez az ellentmondás megjelent a Székely Nemzeti Tanács és az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanács megalakulásakor, illetve az RMDSZ belső ellenzékének önállósulási és különválási törekvéseiben.³³

S végül szembesülni kell az erdélyi etnodemográfiai adottságokkal, regionális különbségekkel. A területi autonómiára vonatkozóan pedig az erdélyi gazdasági adottságát sem lehet figyelmen kívül hagyni: Kolumbán Gábor az Erdélyi Magyar Tudományegyetem tanára a 2003. évi tuszványosi

nyári tábor autonómiavitájában kifejtette, hogy „önmagában egy jogi státus nem tesz egy régiót autonómmá, ehhez szükség van a régió esélyeit és sikerességét alapvetően meghatározó gazdasági és társadalmi térszerkezeti folyamatokra, melyekhez az alkotmányjogi garancia csak hozzátevéődhet”. Bakk Miklós politológus az erdélyi autonómiaviták állandó résztvevője és az egyik leginkább átgondolt tervezet készítője ugyanott úgy vélekedett, hogy „az autonómia fogalma az RMDSZ-diskurzusban fetiszizálódott, ez azonban éppen a régióról szóló viták miatt minden bizonnyal meg fog változni”.

Az autonómia fetiszizálódott fogalma elsősorban a területi autonómiához fűződő felfokozott és jórészt teljesíthetetlen elvárásaival és a szemben álló szekértáborok egymás becsületét is kétségbe vonó ellentéteivel fonódott össze. Ahogy azt Kolumbán megállapította: „Az autonómia kérdése kiváló alkalom az egymással szemben álló feleknek, hogy egymást bírálják és autonómiaellenséggel vádolják, viszont valójában egyikük sem tesz érdemben semmit a megvalósulás érdekében.”³⁴

A kárpátaljai, dél-szlovákiai és erdélyi magyar autonómiatervek 2004 tavaszán meglehetősen távol állnak a megvalósulástól. A körülöttük zajló belső és külső viták, a velük kapcsolatos elemzések azonban távolról sem voltak hiábavalóak. Egyrészt tisztázni lehet az autonómiatörekvések bel- és külpolitikai összefüggéseit, az autonómiatervezetek történeti meghatározottságait, a többségi elutasítás okait és a nemzetközi támogatottság megszerzéséhez szükséges lépések sorrendjét. Mint ahogy az is részletes elemzést igényel, miként válhattak az eltérő autonómiafelfogások belső konfliktusokhoz, pártszakadásokhoz vezető ellentétek tárgyává, illetve milyen szerepet játszott a kormányzati szerepvállalás a három ország kisebbségi magyar pártja magatartásának megváltozásában.

Az RMDSZ 1993. évi brassói kongresszusán elfogadott önkormányzati programról például rövid időn belül kiderült, hogy a magyar közösségen belüli konszenzust nem lehet rövid távon cselekvési program szintjére emelni, mert a román politikai pártok mindegyike mereven elutasítja az autonómiaformák bevezetését. Kérdés, mennyiben igazolják vissza a szlovák, román és a szerb többségi társadalom jövőbeni reakciói azt az állítást, amely szerint a kormányzati munkával sikerült megteremteni a többségi politikai elit egy részében a bizalom alapjait, amely nélkül semmilyen kisebbségi közösségépítő programnak sem lehet esélye a sikerre.

ÖSSZEGRZÉS

A kisebbségi magyar politikai érdekvédelmi szervezetek, mozgalmak, pártok, köztük a három kormányzati szerepet is vállalt párt tevékenységében 1989 után öt olyan „uralkodó eszmét” lehet megkülönböztetni, amelyek részben az adott periódus legidőszerűbb teendői, részben az adott ország, illetve Magyarország, részben pedig a kérdés európai, nemzetközi kontextusa miatt kerültek előtérbe, illetve váltak hangsúlyossá. A kisebbségi jogvédelem elmélyítésének, nemzetköziesítésének szándéka jellemezte az első évek kisebbségi magyar politizálását, s ennek mintegy szükségszerű folytatásaként a mindmáig optimálisnak tekintett autonómiamegoldások szorgalmazását, előkészítését. Ez a periódus tette világossá a törvényhozási feladatokat, a nyelvi, politikai, közigazgatási jogok terén mutatkozó hiányosságokat, illetve ezek összekapcsolhatóságát a kulturális, lokális és regionális önkormányzati törekvésekkel. Harmadik fő eszmei célkitűzésnek – az 1990-es évek második harmadában a jugoszláviai, szlovákiai és romániai fejlemények hatására felerősödött – magyar–magyar együttműködés újragondolását, intézményesítését jelölhetjük meg, amely egyrészt a Duna TV, a magyarországi alapítványi támogatási rendszer, a Magyar Állandó Értekezlet, a Kárpát-medencei Magyar Képviselek Fórumának a létrehozását eredményezte. Másrészt a kedvezménytörvény elfogadását és módosítását, s megteremtette a mindenkori magyar kormányok és a magyar kisebbségi közösségek közötti folyamatos, a Medgyessy-kormány gyakorlatában immár szerződéses alapokra helyezett együttműködés alapjait.

A negyedik uralkodó eszmeként a kisebbségi magyar pártok kormányzati részvételét, s ezen keresztül az adott országok etnopolitikai jellegének átalakítását, a konszociatív vagy konszenzuális modell kialakításának programja határozható meg. Ez a romániai, szlovákiai és szerbiai magyar pártok által kipróbált modell kétségkívül igen jelentős elmozdulásokat hozott a kisebbségi közösségek jogi helyzetében, de nem került sor olyan közjogi áttörésre, amely a kisebbségek jogállásában is tükrözné az etnikai értelemben véve plurális államok konszenzuális politikai gyakorlatát. S végül az Európai Unió bővítési folyamatával párhuzamosan megjelent az az ötödik irányzat, amelynek az előző orientációkhoz hasonlóan többféle, egymással is ütköző értelmezése verseng. Az európai integrációs folyamat keretében elképzelt „nemzeti reintegráció” eszméje ugyanis egyszerre jele-

nik meg a szomszéd államokkal közös regionális együttműködés formájában és a magyar állampolgárság jogintézményének a kisebbségi magyarságra való kiterjesztését tervező elképzelésekben.³⁵

A kisebbségi magyar pártok kormányra lépését, a koalíciós kormányokban való tevékenységét a három országban különbözőképpen értékelték a többségi közvéleményben, a kisebbségi magyar közösségben, és következményei is jelentős mértékben eltértek egymástól. Az MKP az első kormányzati ciklus mindenki által mérsékeltnak tekintett szereplése után a 2002. évi koalíciós szerződésben és kormányprogramban már határozottan jobb startpozíciókat biztosított be a maga részére. A szlovákiai magyar pártnak sikerült mindkét ciklusban megtartania a maga támogatottságát, és a többségi közvéleményben is nőtt az elfogadottsága. A törvényhozási célok ugyan továbbra is csak korlátozott mértékben valósulnak meg, több területen (oktatás, nyelvhasználat, kárpótlás) sikerült jelentős eredményeket elérni. A teljesítményt azonban az RMDSZ-hez és a VMSZ-hez hasonlóan a többségi kormánypártokéval azonos módon egyre inkább a kormány egész működésének, eredményességének a tükrében mérik a választók. S itt a magyarok lakta régiók súlyos gazdasági és szociális gondjai fokozatosan háttérbe szorítják az etnopolitikai (rész)sikereket. Az RMDSZ a 2000. évi választások után a következő négy évben az ellenzéki szerződés formáját és az évenként megkötött protokollumokban rögzített együttműködést választva továbbra is a kormányzati alternatívát tekintette hatékonyabbnak.

A VMSZ a kormányzati pozíciókat elsősorban a törvényhozó munka terén tudta kamatoztatni: a vajdasági autonóm jogkörök visszaadását eredményező úgynevezett omnibusztörvény, valamint a kisebbségek jogállását szabályozó és a kulturális autonómiát lehetővé tévő kisebbségi törvény mellett a nyelvi jogok, valamint a kisebbségi oktatási és kulturális intézmények létesítése terén ért el jelentősebb eredményeket.

Míg az MKP-n belül nem jött létre számottevő ellenzéke a kormányzati szerepvállalásnak, az RMDSZ belső ellenzéke 2004-ben, a szatmárnémeti kongresszuson végrehajtott szervezeti és tartalmi változtatásokat elutasítva szakított a kisebbségi pártokra nézve sokáig kötelezőnek tartott egységessémménnel. A Magyar Polgári Szövetség a Székelyföldi és az Erdélyi Magyar Nemzeti Tanácsok létrehozásával és önálló pártként való fellépésével a 2004. novemberi romániai parlamenti választások előtt az autonómiaalter-

natívát és a kettős állampolgárság eszméjét hangsúlyozva elutasította az RMDSZ kormányzati és kormánytámogató stratégiáját.

A VMSZ a 2003–2004. évi gyenge választási eredmények után kiszorult a központi kormányzathoz, de a vajdasági tartományi kormányban megőrizte pozícióit. A többi kisebbségi magyar párt súlya minimálissá vált, s tevékenységük a VMSZ ellenzékeként jószerivel annak bírálataiban merül ki. Ez a megosztott pártpolitikai rendszer hosszabb távon aligha tartható fenn.

A kisebbségi önkormányzatiság a három magyar párt közül kettőjében – az RMDSZ és az MKP esetében – a kormánykoalíciós időszakban háttérbe szorult, illetve átértékelődött. A két párt regionális politikai súlyának megerősödése, az EU regionális politikai prioritásaival összhangban az államok egészére kiterjesztett regionalizációt tekintve a kisebbségi önkormányzatiság előkészítő szakaszának. Mindkét párt esetében megfigyelhető, hogy a következő választási ciklusra készülve a korábbinál nagyobb hangsúlyt szeretnének fektetni a kisebbségi önkormányzatiság intézményesítésére. A VMSZ esetében a vajdasági magyar autonómiaharcok tanulságait részben levonva, részben számot vetve a szerbiai belpolitikai akadályokkal a kulturális autonómia irányába sikerült megtenni a kezdő lépéseket. A kisebbségi közösségeken belül a szavazók jelentős része továbbra is támogatja a kormányzattal való együttműködés valamilyen formáját, de a korábbinál jóval hatékonyabb közösségépítő, regionális, gazdasági és szociális politikát tart fontosnak.

JEGYZETEK

¹ Kántor Zoltán: Az RMDSZ és a romániai magyar társadalom. *Magyar Kisebbség*, 2002. 1. Az etnikai és regionális politikai pártok saját bázisukhoz fűződő szoros viszonyáról lásd Ishiyama, John T. – Breuning, Marijke: *Ethnopolitics in the New Europe*. Boulder 1998, Lynne Rienner Publishers; Nobless, Melissa: *Shades of Citizenship: Race and the Census in Modern Politics*. Stanford 2000, Stanford University Press; Kanchan Chandra: *Why Ethnic Parties Succeed: Patronage and Ethnic Headcounts in India*. <http://repositories.cdlib.org/uclasoc/trcsa/8>; Lieven de Winter – Huri Tursan (eds.): *Regionalist Parties in Western Europe*. London 1998, Routledge.

- ² Bugajski, Janusz: *Ethnic politics in Eastern Europe: a guide to nationality policies, organizations and parties*. M. E. Sharpe, Armonk, New York, 1994. Uő: *Nations in Turmoil: Conflict and Cooperation in Eastern Europe*. Boulder. Westview Press, 1995; Caplan, Richard and John Feffer. (Eds.) *Europe's New Nationalism: States and Minorities in Conflict*. New York, Oxford University Press, 1996; Poulton, Hugh: *The Balkans: Minorities and States in Conflict*. London, 1994, Minority Rights Publications; A kisebbségi magyar pártokról összehasonlító igénnyel lásd Mátrai Julianna: *A kisebbségi magyar pártok politikai stratégiái Közép- és Kelet-Európában*, I–II. Fórum Társadalomtudományi Szemle, 1999. 2, 2000. 1. www.epa.oszk.hu/00000/00033/00003/matrai.htm; Bárdi Nándor: Törésvonalak keresése a határon túli magyar politikában 1989–1998. In Bárdi Nándor – Éger György (szerk.): *Útkeresés és integráció. Válogatás a határon túli magyar érdekvédelmi szervezetek dokumentumaiból 1989–1999*. Budapest, 2000, Teleki László Alapítvány, 21–44; uő: *Tény és való. A budapesti kormányzatok és a határon túli magyarság kapcsolattörténete*. Pozsony 2004, Kaligram.
- ³ Bakk Miklós – Kántor Zoltán – Bárdi Nándor: Az RMDSZ a romániai kormányban, 1996–2000. *Regio*, (11. évf.). 2000.4. 150–186. Kántor Zoltán – Bárdi Nándor: Az RMDSZ és a kormánykoalíció (1996–2000). In Bodó Barna (szerk.), *Romániai Magyar Politikai Évkönyv 2001*. Temesvár – Kolozsvár, 2002.25–47. Kántor Zoltán: Az RMDSZ és a romániai magyar társadalom: alternatívák vagy kényszerpályák? *Magyar Kisebbség*, 2002. 1; Hamberger Judit: A szlovákok az MKP kormányzati szerepéről, *Kisebbségkutatás*, 11. évf. 2001. 4. <http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/2001-4/1.htm#E16E9>; Szarka László: A szlovákiai magyar Koalíció Pártjának kormányzati szerepvállalásáról, *Regio*, (11. évf.), 2000. 4. 122–149; Lásd még. Jarábik Balázs, Kántor Zoltán kötetünkben közölt tanulmányait, valamint ifj. Korhecz Tamás: A Magyar Nemzeti Tanács alkotmányossága. *Pro Minoritate*, 2003. tavasz. 125–136. Mirnics Károly: Politikai önszerveződés. Magyar pártharc a VMDK megalakulásától napjainkig, In Gábrityné Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Vajdasági marasztaló. Tanulmányok, kutatások*, (= MTT Könyvtár 3.) Szabadka, 2000. 249–280.
- ⁴ Bárdi Nándor – Éger György (szerk.): *Útkeresés és integráció*. i. m. 88–89, 91–93, 95–96.
- ⁵ A szlovákiai Magyar Koalíció programját lásd a párt hivatalos honlapján www.mkp.sk. A VMSZ első programját lásd Bárdi Nándor–Éger György (szerk.): *Útkeresés és integráció*. i. m. 427–436.
- ⁶ A három párt kormányzati szerepvállalásából adódó dilemmák, elmozdulások, stratégiai és taktikai kérdések elemzését valójában egyedül az RMDSZ vonatkozásában készítették el a problémakör súlyának megfelelő mértékben. Ebben fontos szerepet játszott a Molnár Gusztáv Al. Cistelecán, Bakk Miklós, Marius

Lazar, Ovidiu Pecican és mások által szerkesztett, Kolozsvárott 2000–2001-ben román és magyar nyelven megjelent *Provincia* című politikai folyóirat. Ebben magyar és román szerzők elemzései, polémiái tisztázták az RMDSZ kormányzati tevékenysége kapcsán felmerült kérdéseket. Molnár Gusztáv – Szokoly Elek: *Provincia 2000. Válogatás a folyóirat cikkeiből*, Marosvásárhely, 2001, Pro Europa Kiadó. A *Provincia*ban, a *Korunkban*, a *Regióban* és más kiadványokban Bakk Miklós, Bárdi Nándor, Bodó Barna, Kántor Zoltán, Salat Levente, Székely István politológiai elemzései igen sokrétűen értékelték az RMDSZ 1996–2000 közötti kormányzati szereplését. Ezek közül az elemzések közül az RMDSZ-re vonatkozóan a *Provincia*ban közöltekre, valamint a Kántor Zoltán és Bárdi Nándor által közreadott két tanulmányra támaszkodunk. Kántor Zoltán – Bárdi Nándor: *Az RMDSZ a romániai kormányban, 1996–2000. Regio*, 2000. 4. Hódi Sándor: *Magyarok a forrongó Szerbiában*, Tóthfalva, 2002, *Logos*. Kántor Zoltán – Bárdi Nándor: *Az RMDSZ és a kormánykoalíció (1996–2000)*.

- ⁷ A szlovákiai Magyar Koalíció és a demokratikus ellenzéki szlovák pártok közötti együttműködés dokumentumait lásd Bárdi Nándor – Éger György (szerk.): *Útkeresés és integráció*. i. m. 344–350.
- ⁸ Kusý, Miroslav: *Čo s našimi Maďarmi?* Bratislava, 1999, Kalligram. Szarka László: *A szlovákiai Magyar Koalíció Pártja*, i. m. 123–126; Reiter József – Reiter Szilvia: *A szlovákiai Magyar Koalíció Pártja kormányzati tevékenységének első éve, Magyar Kisebbség*, 1999. 4. 190–2002.
- ⁹ Kántor Zoltán – Bárdi Nándor: *Az RMDSZ a romániai kormányban*, i. m. 161–162.
- ¹⁰ Korhecz Tamás: *A Magyar Nemzeti Tanács*, i. m. Várady Tibor: *Komolyan venni az autonómiakoncepciókat*. In *Sorskérdéseink (Válogatás a Magyar Szó vasárnapj rovatában megjelent írásokból, 2001–2002)*, *Magyar Szó, Újvidék*, 2003. 107–113.
- ¹¹ Kántor Zoltán – Bárdi Nándor: *Az RMDSZ a romániai kormányban*, i. m. 159.
- ¹² Andreescu, Gabriel: *Az RMDSZ kormányon maradása jelentené a román konszezuális demokrácia első szakaszát?* In Molnár Gusztáv – Szokoly Elek (szerk.): *Provincia*, i. m. 237–238; Molnár Gusztáv: *Polgári regionalizmus*, uo. 108–112; Caius Dobrescu: *Erdély, Románia és Európa*, uo. 250–258.
- ¹³ Szarka László: *Közigazgatási reform és kisebbségi kérdés. A szlovákiai közigazgatási reform és a Magyar Koalíció Pártjának elképzelései. Kisebbségkutatás (10) 2001. 2. 208–222.*
- ¹⁴ A tanulmánynak ebben a részében a szlovéniai, horvátországi magyar önkormányzati modellt és a kárpátaljai magyar elképzeléseket is bemutatjuk, így igazodva a kötet valamennyi szomszéd országra kiterjedő tematikájához.
- ¹⁵ Pan, Christoph – Pfeil, Beate Sibylle: *Minderheitenrechte*, i. m. 438; *Ethnic Minorities in Slovenia*, Ljubljana, 1994. 40–42, 48–49; Komac, Miran: *Protection*

- of Ethnic Communities in the Republic of Slovenia, Ljubljana, 1998. 68–69; ifj. Korhecz Tamás: Kisebbségi önkormányzatok megválasztásának szabályai a magyar, a szlován és a jugoszláv közjogban, *Kisebbségkutatás* (11) 2002. 4. 941–945; Pataki G. Zsolt: Overview of Proposals, i. m. In Gál Kinga: *Minority Governance in Europe*, Open Society Institute, Budapest, 2002, 251–257; Gerencsér Balázs – Juhász Albin: A Kárpát-medencei magyar autonómiák lehetősége az ezredfordulón, *Magyar Kisebbség*, 2000. 3. 319–324.
- ¹⁶ Gerencsér Balázs – Juhász Albin: A Kárpát-medencei magyar autonómiaformák, *Magyar Kisebbség*, 2000. 3. 319–324; Pataki G. Zsolt: Overview of Proposals, i. m. in Gál Kinga: *Minority Governance*, i. m. 257–260; Caspersen, Nina: The Torny Issue of Ethnic Autonomy in Croatia: Serb Leaders and Proposals for Autonomy, *Journal of Etnopolitics and Minority Issues in Europe*, 2003. 3. http://www.ecmi.de/jemie/download/Focus3-2003_Caspersen.pdf; Domini, Mirjana: National Minorities in the Republic of Croatia, *Central Europe Review*, <http://www.ce-review.org/00/19/domini19.html>; Zoran Daskalovic: Withering Away of Ethnic Minorities in Croatia, Dossier on the Rights and Protection of Ethnic Minorities in Bosnia & Herzegovina, Macedonia, Serbia, Montenegro and Coatia. Aimpres. www.aimpress.ch/dyn/dos/archive/data/2003/30624-dose-01-06.htm; Tatalovic, Sinisa. *Minority Peoples and Minorities*. Zagreb, 1997; A kisebbségi önkormányzati rendszerre vonatkozó adatokat, a 2003. évi kisebbségi önkormányzati választások eredményeit lásd *Új Képes Újság* (8) 2002. 48–50. 2003. 2–5. 21–22. stb. szám <http://www.hhrf.org/umku>.
- ¹⁷ A vajdasági magyar autonómiatörekvésekről lásd Hódi Sándor: Kisebbségi autonómiák – önkormányzati törekvések, *Dokumentumgyűjtemény*. Szabadka–Ada, 1999, *Magyarságkutató Tudományos Társaság*; *Magyar autonómia*, A VMDK állásfoglalása az önkormányzatról. Szakértői tervezet a VMDK Közgyűlésének dokumentuma, *Magyarkanizsa*, 1992; Gaál György – Bozóki Antal (szerk.): *A vajdasági magyarság és az autonómia*, Újvidék, 2003; Korhecz, Tamás: Chances for Ethnic Autonomy in Vojvodina: Analysis of the Latest Autonomy Proposal of Hungarian Political Parties in Vojvodina, Gál Kinga: *Minority Governance*, i. m. 2173–297.
- ¹⁸ Végel László: Multikulturális habverés. Új törvény a nemzeti kisebbségekről Jugoszláviában, In *Sorskérdéseink*, i. m. 217–220; Várady Tibor: Komolyan venni az autonómiakonceptiókat, i. m.
- ¹⁹ A törvény szövegét lásd az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet elektronikus adattárában: www.mtaki.hu;
- ²⁰ A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség részéről két autonómiatervezet is készült: A KMKSZ Autonómiabizottsága által készített tervezet A Kárpátaljai Magyar Autonómia (KMA) alapelveiről, 1991. január, valamint a KMKSZ hivatalosan az ukrán parlamentbe beterjesztett törvényjavaslata, Ukrajna törvénye a Ma-

- gyar Autonóm Körzetről, 1992. április. A KMKSZ a területi autonómiatervek mellett kidolgozta a nemzetiségi kulturális önkormányzat tervezetét. 1999 decemberében javaslatot tett a Beregszász központú Tisza-melléki járás létrehozására, amely magában foglalná a kárpátaljai tömbmagyarság valamennyi települését. Az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetségbe tömörült szervezetek a kulturális és a személyi elvű autonómia megvalósulásában látják a kárpátaljai magyar kisebbség egyenjogúságának biztosítását. Dupka György: Autonómiatörekvések Kárpátalján, Ungvár–Budapest, 2004, Intermix Kiadó; Gerencsér Balázs – Juhász Albin: A kisebbségi autonómia (működő modellek, magyar elképzelések), Budapest, 2001. i. m. <http://www.hhrf.org/autonomia>; Csernicskó István: A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján), Budapest 1998. 72–77; Ríz Ádám: Az 1990 óta született autonómiakoncepciók összehasonlítása, Korunk, 2000.1. <http://www.hhrf.org/korunk/0001/1k19.htm>; Pataki G. Zsolt: Overview of Proposals, i. m. in Gál Kinga: Minority Governance, i. m. 262–264.
- ²¹ Gyurcsík Iván: A szlovákiai magyar pártok karaktere és genezise. Regio (7) 1996. 3. 180. Bugajszki idézett tanulmánya: Ethnic Politics in Eastern Europe. A Guide to Nationality Policies, Organizations and Parties. The Center for Strategic and International Studies 1993. 340–346.
- ²² Az FMK, illetve az MPP önkormányzati politikájáról lásd Tóth Károly: Kisebbségi önkormányzati törekvések Szlovákiában. Pro Minoritate (1) 1993. 6. Az MPP nemzeti kisebbségi programjának szövegét lásd. Szabadság és felelősség. A Magyar Polgári Párt programja. (H. n.) 1992. 67–97.
- ²³ Uo. 117–118
- ²⁴ Pogány Erzsébet (szerk.): Az Együttélés öt éve. Eseménynaptár és dokumentumgyűjtemény 1990–1994. Pozsony (1995.) 244–247.
- ²⁵ Az MKDM „a nemzeti kisebbségek és etnikai csoportok helyzetéről és jogairól” szóló 68 cikkelyből álló önálló törvényjavaslatát lásd Új Szó, 1993. február 16; Az Együttélés Politikai Mozgalom „A területi önkormányzat és a személyi autonómia alapelvei”, illetve a „Helyi önkormányzatok, településközi szövetségek, területi és közigazgatási átrendezés” című dokumentumait irányelveknek szánták a mozgalom területi önkormányzati politikája számára.
- ²⁶ Az állásfoglalást lásd Duray Miklós: Önrendelkezési kísérleteink, Somorja, 1999. *Méry Ratio*, 221–222.
- ²⁷ Uo. 223–224.; Vö. Az önkormányzat az önrendelkezés alapja. A szlovákiai magyar választott képviselők és polgármesterek országos nagygyűlésének hiteles jegyzőkönyve. Komárom, 1994. január 8. Komárom, 1995.
- ²⁸ Bugár Béla: Olyan országban élek... Pozsony 2004. Kalligram, 27–32.
- ²⁹ Az erdélyi magyar autonómiaelképzelések dilemmáira vonatkozóan lásd Salat Levente: Autonómiák évadja, Krónika, 2004. január 11., illetve www.erdelyma.hu A vajdasági autonómiatervekről és a 2002–2003. évi fejleményekről lásd

- Korhecz Tamás: Chances for Ethnic Autonomy in Vovodina: Analysis of the Latest Autonomy Proposal of Hungarian Political Parties in Vojvodina, in Gal Kinga (ed.): *Minority Governance*, i. m. 273–298
- ³⁰ Salat Levente: Autonómiák évadja, i. m.; Az erdélyi autonómiatervek elemzésére lásd Borbély Zsolt Attila – Szentimrei Krisztina: *Erdélyi magyar politikatörténet, 1989–2003*. Budapest, 2003; Kántor Zoltán – Majtényi Balázs: *Autonómia-modellek Erdélyben – Jövőkép és stratégia, Magyar Kisebbség*, 2004. 1.
- ³¹ A Romániai Magyar Demokrata Szövetség programja (2003), www.rmdsz.ro
- ³² Az erdélyi autonómiavitákról lásd Bárdi Nándor: Tény és való, i. m. 106–109; Bodó Barna: Talpalatnyi régióknak, Kolozsvár, 2003; Törzsök Erika: A kelet-közép-európai régió demokrtizálásának esélyei és az autonómiatörekvések, in uő.: *Kisebbségek változó világban*, Kolozsvár, 2003. 83–89.
- ³³ Bakk Miklós – Székely István: Az RMDSZ és az önkormányzati választások, *Magyar Kisebbség*, 2003. 110–117.
- ³⁴ Régió versus autonómia, Tusványos 2003, 2003. július 27. www.transindex.ro
- ³⁵ Az egyes orientációk, irányzatokhoz lásd kötetünkben Bakk Miklós, Horváth Andor, Salat Levente és Bárdi Nándor tanulmányait, továbbá Bakk Miklós: Az eredettől a kezdetig, in Molnár Gusztáv – Szokoly Elek (szerk.): *Provincia*, i. m. 245–249. Uő: *Modellek és alternatívák*, uo. 215–217. Kántor Zoltán – Bárdi Nándor: *Az RMDSZ és a kormánykoalíció*, i. m. 43–45. A magyar–magyar kapcsolatrendszer intézményesüléséről lásd Kántor Zoltán (szerk.): *A státustörvény. Dokumentumok, tanulmányok, publicisztika*, Budapest, 2002, Teleki László Alapítvány.